

Jerzy KRUPKA, Leszek DROZD, Roman DZIEDZIC

**Rozprzestrzenienie i liczebność głuszca (*Tetrao urogallus*) na terenie makroregionu
środkowo-wschodniej i północno-wschodniej Polski**

Spread and Number of Heath-Cock (*Tetrao urogallus*) on the Area of the Middle-East and
North-East Poland Macroregions

Liczebność głuszca ulegała zmniejszeniu od połowy ubiegłego wieku. Jednocześnie nastąpiło zmniejszanie się zasięgu jego występowania, który z jednolitego przekształcił się w wyspowy. Jeśli pominąć krótkie okresy poprawy, na wielu obszarach zagęszczenie populacji zmniejszyło się do wartości krytycznej warunkującej prawidłowe jej funkcjonowanie, na innych wygasło zupełnie. Dotyczy to wysoce zmienionych krajobrazów Europy Zachodniej, gdzie głuszcę stał się wyłącznie w nielicznych parkach narodowych, jak i terenów Europy Wschodniej i Azji, gdzie nie mamy do czynienia z tak dużą antropopresją (3, 4, 7, 8, 11, 12).

Permanenty spadek liczebności głuszca i pozostałych kuraków leśnych od dawna budził zainteresowanie badaczy. W badaniach brane były pod uwagę różne możliwe elementy mogące wpłynąć na funkcjonowanie populacji. Do ważnych zaliczono czynniki abiotyczne (5, 6) i zmiany w środowisku związane z działalnością człowieka (7, 10, 11, 12).

W Polsce obserwuje się od pewnego czasu stopniowe zmniejszanie się populacji głuszców. W latach 1984–1986 w areale i w liczebności występowania głuszców zaznaczyła się tendencja spadkowa, która ostatnio przybrała katastrofalne rozmiary, zagrażając całkowitym wyginięciem u nas owego gatunku (1, 2). Z 756 osobników żyjących na terenie kraju w r. 1980, pozostało 448 w r. 1989 (9), z tym że takie skupiska, jak 6 ptaków w woj. śluskim czy 8 w wałbrzyskim, nie gwarantują prawidłowego funkcjonowania grup.

Materiały prezentowane w pracy dotyczą rozprzestrzenienia i liczebności głuszców największych skupisk w Polsce, a mianowicie populacji zamojskiej, tarnobrzelskiej, suwalskiej i białostockiej.

MATERIAŁ I METODY

Badania prowadzone były na terenach Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Białymstoku i Lublinie. Zbierając materiały do badań posługiwano się ankietami, które zostały rozesłane do wszystkich nadleśnictw, na terenie których znajdują się głuszce. Ankieta zawierała pytania dotyczące: 1. Miejsca występowania głuszca (nadleśnictwo, leśnictwo, numer oddziału, typ siedliska, wiek drzewostanu itp.). 2. Tokowiska (numer oddziału, liczba kogutów i kur, data rozpoczęcia toków, data zakończenia toków, opis tokowiska). 3. Stanu liczbowego drapieżników bytujących na terenach występowania głuszca. 4. Lęgów. 5. Czynników antropopresyjnych (prace pielęgnacyjne i cięcia na terenach występowania głuszca, nasilenie zbieractwa runa leśnego, odległość od dróg bitych itp.).

OMÓWIENIE WYNIKÓW

Na terenie Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Białymstoku głuszce występują w pięciu nadleśnictwach. Są to: Szczebra, Augustów, Płaska, Głęboki Bród i Browsk (tab. 1). W r. 1988 liczebność głuszców szacowano na 75 ptaków (kury i koguty). Najliczniejsze zgrupowanie występowało w nadleśnictwie Augustów (40 ptaków) i w nadleśnictwie Głęboki Bród (16 ptaków). W r. 1989 liczebność ptaków szacowano już na 86 osobników, a w r. 1990 – na 85 osobników. Na terenach RDLP w Białymstoku poza wymienionymi pięcioma nadleśnictwami stwierdzono również obecność głuszców na terenie nadleśnictwa Pomorze i Hajnówek. Na terenie nadleśnictwa Pomorze głuszcę spotykany jest w leśnictwie Okólek (numery oddziałów 621, 622, 645, 646, 710, 711, 712, 750, 751). Siedlisko, w którym przebywa głuszcę w leśnictwie Okólek, to bór świeży. Drugim miejscem w tym nadleśnictwie jest leśnictwo Giby. Często spotykane są tu ptaki w oddziałach 703, 704, 786, 864, 865 (bór świeży i bór mieszany świeży). W trzecim leśnictwie – Wigranie – głuszcę przebywa w oddziałach 764, 768, 769, 807, 808. Ze względu na to, że w tych trzech leśnictwach brak było tokowisk, nie można było oszacować liczebności głuszców. Podobnie w nadleśnictwie Hajnówek, gdzie stwierdzono tylko obecność ptaków.

Na terenie RDLP w Lublinie głuszce żyją w nadleśnictwach Biłgoraj, Janów Lubelski, Józefów i Gościeradów. Ponadto w r. 1990 zaobserwowano jednego koguta w nadleśnictwie Zwierzyniec (obwód łowiecki nr 64) i trzy koguty i jedną kurę w nadleśnictwie Rudnik (obwód łowiecki nr 81). W r. 1988 liczebność głuszca na tych terenach szacowana była na 209 ptaków i w ciągu trzech lat liczebność wzrosła do 244 osobników. Najliczniejsze zgrupowania obserwowano w nadleśnictwach Biłgoraj (90 ptaków) i Janów Lubelski (91 ptaków).

Interesujące jest przestrzenne rozmieszczenie ptaków. Populacja augustowsko-podlaska – RDLP Białystok (tab. 2) – skupiona jest głównie w nadleśnictwie Augustów (ponad 50% wszystkich ptaków), a obecność jej obserwowana jest w 28 oddziałach leśnych. Najmniej ptaków znajduje się na terenie nadleśnictwa Browsk – 5,9%. Populacja zamojska (RDLP Lublin) rozmieszczona jest bardziej

Tab. 1. Liczebność głąszców na terenie Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Białymstoku i Lublinie w latach 1988–1990

The number of heath-cock on the areas of the Regional Management of State Forests in Białystok and Lublin in the years 1988–1990

Nadleśnictwo	Leśnictwo	Numer obwodu łowieckiego	Liczebność		
			1988	1989	1990
Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Białymstoku					
Szczebra	Lipki	94	8	11	12
Augustów	Jesionowo	128	35	35	35
	Sajenek	114	5	11	9
Płaska	Łozki	93	6	11	11
Głęboki Bród	Pogorzelec	76	16	13	13
Browsk	Pruszk	—	5	5	5
Razem			75	86	85
Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Lublinie					
Biłgoraj	Nadrzecze	45	8	8	8
	Nadrzecze	66	—	—	2
	Sól	65	25	20	30
	Zagunie	66	7	5	5
	Korytków	67	3	2	2
	Bukownia	68	12	38	39
	Ciosmy	55	10	5	4
Janów Lubelski	Las wsi Kocudza	32	15	9	11
	Pikule, Łązek	44	40	40	40
	Jakuby	53	17	10	10
	Flisy, Mamoty	54	23	30	30
Józefów	Fryszawka, Tarnowola	72	12	10	15
	Dębowce, Oseredek	85	19	20	22
	Karczmiska, Borowiec	84	10	12	14
	Borowe Młyny	70	6	6	4
Gościeradów		34	2	5	3
Zwierzyniec		35	—	3	—
Rudnik		64	—	—	1
		81	—	—	4
Razem			209	226	244

równomiernie. W nadleśnictwie Biłgoraj żyje 36,9% tutejszej populacji głąszca, w Janowie Lubelskim 37,3% i w nadleśnictwie Józefów 22,6%. Na terenie tych trzech nadleśnictw koncentruje się 96,8% wszystkich głąszców z tego terenu.

Wyliczając zagęszczenie głąszców na 100 ha lasów (tab. 3) widać, że największa koncentracja ptaków w populacji augustowsko-podlaskiej jest na terenie nadleśnictwa Szczebra – 11,8. Na terenie nadleśnictwa Płaska zagęszczenie wynosi 10,8, a na terenie Głębockiego Brodu – 9,6 osobników na 100 ha lasu. Najmniejsze zagęszczenie jest na terenie nadleśnictwa Augustów –

Tab. 2. Struktura przestrzenna populacji głuszcza na terenie Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Białymstoku i Lublinie

The spatial structure of heath-cock population on the area of the Regional Management of State Forest in Białystok and Lublin

Nadleśnictwo	Liczba oddziałów leśnych w których występuje głuszc	% od populacji
Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Białymstoku		
Augustów	28	51,7
Szczebra	4	14,2
Płaska	4	12,9
Głęboki Bród	5	15,3
Browsk	1	5,9
Razem	42	100,0
Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Lublinie		
Biłgoraj	27	36,9
Janów Lubelski	30	37,3
Józefów	38	22,6
Gościeradów	1	1,2
Zwierzyniec	1	0,4
Rudnik	1	1,6
Razem	98	100,0

Tab. 3. Zagęszczenie głuszców na terenie Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Białymstoku i Lublinie (w szt./100 ha lasu)

The concentration of heath-cock on the area of the Regional Management of State Forest in Białystok and Lublin (in specimens/100 ha of the wood)

Nadleśnictwo	Zagęszczenie
Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Białymstoku	
Augustów	6,1
Szczebra	11,8
Płaska	10,8
Głęboki Bród	9,6
Browsk	—
Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Lublinie	
Biłgoraj	14,8
Janów Lubelski	13,5
Józefów	5,3
Gościeradów	—
Zwierzyniec	—
Rudnik	—

6,1 osobnika/100 ha lasu. O wiele większe zagęszczenie obserwujemy w populacji zamojskiej. W nadleśnictwie Biłgoraj wynosi 14,8, a w nadleśnictwie Janów Lubelski 13,5 osobników/100 ha lasów.

Tereny zasiedlane przez głuszce to bór świeży z fragmentami boru mieszanego świeżego z wysokim stanem wód. Tereny tokowisk to gęsto porośnięte bagna z niskim drzewostanem, z roślinnością dna lasu typową dla tych siedlisk. Głuszcę zasiedlał podobne biotopy zarówno na terenach RDLP w Białymstoku, jak i w RDLP w Lublinie.

Na terenie nadleśnictwa Szczebra, gdzie stwierdzono najwyższe zagęszczenie głuszca w Białostockiem, tokowiska zlokalizowane są na terenach pogrądacyjnych strzygoni choinówki, która w latach 1922–1927 wyrządziła na terenie Puszczy Augustowskiej poważne szkody w drzewostanie sosnowym. Zalesione, prawie огоłocone powierzchnie nawiedziła następna klęska: żerowanie sadzonek przez pędraka chrabąszcza majowego w 60–80%. Zniszczone powierzchnie ponownie zalesiono. Obecnie na tych terenach w drzewostanach 50-letnich znajdują się 120–140-letnie przestoje sosny, na które zapadają głuszce podczas toków.

Ostoje głuszca znajdują się w krajobrazach, które zachowały jeszcze naturalny charakter. Powoduje to turystyczną atrakcyjność owych terenów, co wiąże się z rozwojem infrastruktury (drogi, parkingi, zajazdy itp.). Analizując informacje zawarte w odsyłanych ankietach można stwierdzić, że niepokój w środowisku spowodowany nasilającą się turystyką, zbieractwem runa leśnego itp. jest najbardziej szkodliwy w przebiegu reprodukcji głuszców.

WNIOSKI

1. Na terenie Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Białymstoku (populacja augustowsko-podlaska) i Lublinie (populacja zamojska) głuszce żyją w 11 nadleśnictwach, a liczebność populacji augustowsko-podlaskiej w r. 1990 wynosiła 85 ptaków i 244 ptaki w populacji zamojskiej.

2. Główne skupiska ptaków to nadleśnictwa Augustów – 51,7% populacji augustowsko-podlaskiej i nadleśnictwa Biłgoraj i Janów Lubelski – 74,2% zamojskiej populacji.

3. Występowanie głuszca na tych terenach związane jest z występowaniem boru świeżego i boru mieszanego świeżego.

4. Analizując dane zawarte w ankietach można stwierdzić, że niepokój w biotopie spowodowany nasilającą się turystyką, zbieractwem runa leśnego itp. jest najbardziej szkodliwy w prawidłowym funkcjonowaniu populacji głuszca na tych terenach.

PIŚMIENNICTWO

1. Badania nad zwierzyzną w Polsce w latach 1981–85. Wydawnictwo SGGW-AR Warszawa, 30–31, 1987.
2. Buła E.: Materiały do rozmieszczenia i biologii guszca (*Tetrao urogallus* Br) w województwie wrocławskim. Przeg. Zool., XIII, 2, 1969.
3. Dzieciowski R.: Badania nad ekologią wolno żyjącej populacji guszca. Maszynopis IBL, 1980.
4. Eiberle K.: Możliwy przyczynek upraw leśnych do utrzymania biotopów guszca. Instytut Badań Lasu Wyższej Szkoły Technicznej w Zurichu, maszynopis 1990.
5. Mackenzie I. M. D.: Fluctuations in the Numbers of Britan Tetraonids. I. Animal Ecol., 21, 1, 1952.
6. Marestron V.: Studies on the Physiological and Ecological Background to the Reproduction of the Capercaillie (*Tetrao urogallus*). Vailtravy, 2, 1, 1960.
7. Müller F.: Regres populacji guszca w Europie Środkowej i środki zapobiegawcze. Maszynopis, 1990.
8. Nazarov A. H., Szybnikow O. N.: Rosprostranienie i czislennost głucharia w SSSR. Moskwa 1984.
9. Pielowski Z., Kamieniarz R., Panek M.: Raport o zwierzętach łownych w Polsce. Biblioteka Monitoringu Środowiska, Warszawa 1993.
10. Popesku K.: Głuchar w Rumunii. Materiały międzynarodowego sowieszczania po głuchariu, Moskwa 1984.
11. Sabadosz K.: Ochrona i wosproiżwostwo głucharia i tietierewa w Słowacji. Materiały międzynarodowego sowieszczania po głuchariu, Moskwa 1984.
12. Zeman I.: Cislennost głucharia w Czechosłowacji i pierspiektiwu jeje uwieliczenie. Materiały międzynarodowego sowieszczania po głuchariu, Moskwa 1984.

SUMMARY

In the years 1988–1990, the studes on spreading and the number of heath-cock on the north-east Poland's territory (Augustów-Polska population) and the middle-east (Zamość population) were carried out. These are the largest concentrations of these birds in Poland and they constitute about 60% of heath-cocks on the area of the country. In 1990 the Zamość population reached 244 birds and the Augustów-Podlaska population – 85 birds. The main concentrations of heath-cocks are in the Augustów forest inspectorate (51.7% of Augustów-Podlaska population) as well as the Biłgoraj and Janów Lubelski forest inspectorate – 74.2% of the Zamość population. The occurrence of heath-cock on these areas is connected with the presence of fresch forest as well as mixed fresch forest.